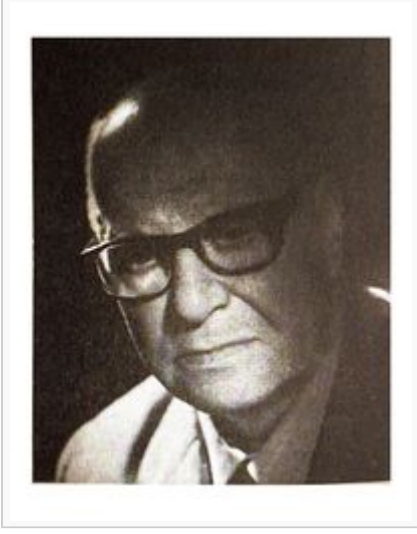

Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976)

Şevket Süreyya Aydemir

Yaşamı: Şevket Süreyya Aydemir, 1897’de Edirne’de doğdu. Mahalle mektebinin ardından iki ağabeyi gibi askeri rüştiyeye başladı. Askeri rüştiyeyi bitirmesinin ardından Kuleli Askeri İdadisi’ne gönderilse de babasının isteği üzerine Edirne’ye döndü ve Edirne’de Darülmualim’e (erkek öğretmen okulu) kaydoldu. Ders yılı içinde Şevket Süreyya’nın Sarıkamış’ta askerlik yapan ortanca ağabeyinin şehit olduğu haberi geldi. Askerlik için henüz yaşı tutmamasına ve harman makinelerinde çalışanların askerlikten tecil edilmiş olmasına karşın ısrarla askerlik başvurularında bulundu ve 1915 yazı sonuna doğru, subay adayı olarak askere kabul edildi. Ağabeyinden boş kalan yeri doldurmak istedi, kendi isteğiyle Kafkas Cephesi’ne atandı. Rusya’da devrim patlak verip Bolşeviklerin iktidara geldiği 1917’de Kafkas cephesinde bir bölüğün kumandanıydı. Rusya savaştan çekildikten sonra Azerbaycan’a kadar giren Türk ordusu içinde Şevket Süreyya kendini bir “Aydemir” gibi hissetti. Aydemir, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Müfide Ferit Hanım’ın, Yusuf Akçura’nın teşvikiyle 1917’de yazdığı bir roman karakteriydi. Bu roman karakteri Aydemir, Turan illerinde Türklerin birliği için çalışan bir kahramandı. Bundan böyle Şevket Süreyya, bu romanın verdiği ilhamla ve kendi aldığı isimle Aydemir olacaktı.

Kasım 1918’de ordu geri çekildi, Aydemir memleketi Edirne’ye döndü. Bu sırada Kafkasya’da meydana gelen Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti (1918-1920), İstanbul’dan öğretmen istemiş, imkânı değerlendiren Aydemir, 1919 yazında İstanbul üzerinden Bakü’ye gitmişti. Azerbaycan’ın petrol akımını kesmesi, Sovyetler için Azerbaycan’ın kazanılmasını zorunlu kıldı. 27 Nisan 1920’de Azerbaycan, ardından 30 Nisan 1920’de Aydemir’in bulunduğu Nuha şehri Sovyetler tarafından ele geçirildi.

Şevket Süreyya 1920'ler

Aydemir'in Nuha'dan temsilci olduğu Bakü Doğu Halkları Kurultayı 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında gerçekleşti. Aydemir Kurultayın ardından döndüğü Nuha'da yeni rejim tarafından kurulan okullarda köylülere, imamlara fizik ve kimya öğretmenliği yaptı. Aydemir yeni rejim eski düzen karmaşası içinde ilk Türkiye Komünist Fırkası (TKF) toplantısına Batum'da katıldı. Salona kendi ifadesiyle "uyurgezer" girdi, "ihtilalci" çıktı. Bu günlerde Sovyetlerde yaşayan Türklerle bağlantı kurdu. Ahmet Cevat, Vâlâ Nureddin, Nazım ve bir süre sonra Aydemir'in eşi Leman Hanım'ın katılmasıyla Batum'da bir villada bir "sosyal aile" meydana geldi. Eylül 1921'de TKF'nin görevlendirmesiyle Trabzon'dan Malatya'ya kadar gözlemlerde bulundu, Batum'a döndü. Aydemir, Moskova'da dünyanın dört bir yanına komünist liderler yetiştirmek amacıyla açılan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne (KUTV) devam etti. Burada iki yıl okudu, toplamda dört yılın ardından Turancı ülkelerle ayrıldığı İstanbul'a yetişmiş bir komünist partili kimliğiyle döndü.

1923 yılının sonunda İstanbul'a gelen Aydemir, Barbaros Hayrettin İlkokulu'nda vekil öğretmenlik yaparken TKF ve partinin yayın organı Aydınlık gazetesinde önemli görevler üstlendi. TKF'nin teşkilat bölüm başkanı olurken Aydınlık'ta Marks ve Lenin üzerine yazılarıyla birlikte kuramsal yayınlar yapıyor, ayrıca mahallelerde, üniversitelerde örgütlenme çalışmaları yürütüyordu. 1 Ocak 1925'te İstanbul'da toplanan TKF Üçüncü Kongresi'nde Merkez Komite üyesi ve İcra Komitesi içinde yer aldı. 21 Ocak- 5 Mart 1925 arasında yedi sayı halinde, doğrudan doğruya işçiye seslenmeyi hedefleyen Orak-Çekiç dergisini yayınladı. Lenin üzerine Aydınlık'ta Sadrettin Celal ile birlikte meydana getirdikleri çalışmalar Lenin ve Leninizm adıyla 1924'te kitap haline geldi. 1925'te TKF üyelerine yönelen tutuklamalar sırasında ülkeyi terk etmeyi reddetti. Yargılanmasının ardından 10 yıl hapis cezası aldı. 1926'da Cumhuriyet Bayramı yıldönümünde 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren yeni ceza kanunu dolayısıyla tahliye edildi. 1927'de tekrar eden TKF tutuklamalarının ardından mahkemede bir komünist teşkilatının kurucusu olmadığını ve dâhil de bulunmadığını söyledi, beraat etti. Artık kendi sözüyle "inkılâbın emrinde" olacaktı.

Kadro Hareketi

Aydemir, 1928'de Yüksek ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğünde muavinliğe atandı. Ahmet Cevat'ın yayınladığı, rejimi destekleyen Muhit dergisinde 1929 Mart ayından itibaren yazmaya başladı. Muhit dergisi ileride yayınlanacak Kadro'nun kurucularını bir araya getirmişti. Burada Yakup Kadri, İsmail Hüsrev ve Mehmet Şevki'nin de yazıları çıktı. 1931 yılında Cihan İktisadiyatında Türkiye adlı çalışmasını yayınladı. Bu dönemde inkılâba bir içerik kazandırmak, kuramsal bir zemin meydana getirmek için çalışmalarını yoğunlaştırdı. 15 Ocak 1931'de Türk Ocağı genel merkezinde verdiği İnkılâp ve Kadro adlı seminer bir dönüm noktasıydı. Seminerin daha derli toplu bir örneği, ilgili kişilerle beraber Mustafa Kemal'e de sunulur ve takdir edilir. Bu ilk tezin geliştirilmesiyle İnkılâp ve Kadro kitabı 1932'de yayınlandı. Kadro dergisinin yayınlanma fikri İsmail Hüsrev ile Aydemir arasındaki konuşmalarda ortaya çıktı. Yakup Kadri de zamanla düşüncelerinin örtüştüğü bu gruba katılmış ve Çankaya ile ilişkilerin kurulmasını, derginin yayın izni almasını sağlamıştı. 1932-1934 yılları arasında 36 sayı yayınlanan Kadro dergisi, Türk devrimine yeni bir içerik kazandırmak istedi.

Kadro dergisi kapandığında Ankara Ticaret Mektebi Müdürü Aydemir, bu görevinin ardından sırasıyla, 1936'da Ankara Belediyesi İktisat Müdürlüğü, İktisat Vekâleti Kontrol İşleri Müdürlüğü, 1939'da İktisat Vekâleti Sanayi Tetkik Heyeti Başkanlığına getirilir. 1942'de Ticaret Vekâleti'ne bağlı İaşe Müsteşarı olur, aynı yıl Başbakanlık Genel Murakabe Heyeti üyesi, 1946'da Ekonomi Bakanlığı Tetkik Kurul Başkanlığı, 1947'de Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Üyeliği yapar. Bu sonuncu görevini Demokrat Parti iktidarında uzaklaştırılacağı 1950 yılına kadar sürdürür. İşsiz kaldığında 53 yaşındaydı, aynı yıl Kayaş Vadisi'ndeki yarı bataklık toprağına çekildi ve burayı bir çiftlik haline getirdi. Kayaş Süt Fabrikası'nın kurulmasına öncülük etti, yaşam öyküsünü anlattığı Suyu Arayan Adam adlı kitabını 1958'de yayınladı.

1960'larda Aydemir, yaşamını Ankara Bahçelievler'de sürdürüyor yaşadığı apartmanda iki daire kullanıyordu. Bunlardan birinde aile hayatı yaşıyor, diğerinde her yaştan çok sayıda konuklarını ağırlıyor ve görüşlerini paylaşıyordu. Zaman zaman Cumhuriyet gazetesinde yazılar yazıyordu. Aydemir için bu dönemde iki uğraş önemliydi: 1. Birbiri ardına hacimli, tarihi kitaplar yazmak ve yayınlamak, 2. 27 Mayıs sonrası meydana gelen siyasal hareketleri etkilemek. Bu dönemin ilk kitabı Ekmeksiz Köy, 1963'te yayınlandı. Ardından; Tek Adam 3 cilt (1963-65), İkinci Adam 3 cilt (1966-68), Menderes'in Dramı (1969), Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 3 cilt (1970-72), İhtilalin Mantiğı ve 27 Mayıs Devrimi (1973) adlı araştırmaları yayınlanarak 11 ciltlik bir seriyle aşağı yukarı 100 yıllık bir dönemi enine boyuna değerlendirdi.

27 Mayıs İhtilalinin ardından Dođan Avciođlu'nun yayınladığı Yön'de 41 yazı, ardından Devrim'de üç yazısıyla görüldü. Yazılarında güncel siyasal sorunları, Milli Kurtuluş Hareketi'nin ana hatlarını yeniden tartıştı. Devrim dergisinin ardından 1970'li yıllar boyunca ölümüne kadar sadece Cumhuriyet için yazdı. 22 Mart 1976'da yayınlanan "Dođum Ağrısı mı Tükeniş mi?" başlıklı yazısından birkaç gün sonra 25 Mart 1976'da 79 yaşında vefat etti.

Siyasal Görüşü, Tarih ve Devlet Anlayışı: Aydemir, 1927'de TKF çevresinden koparak inkılâbın hizmetine girmiş, tarih ve devlet anlayışını Kemalist iktidarın hoşgörüsü dâhilinde ortaya koymuştu. Ancak görüşleri bu kopuşta alt üst olmamış, aksine yumuşak bir geçiş, belki de bir süreklilik göstermişti. Henüz 1924'te, TKF çevresinde yayınladığı Lenin ve Leninizm kitabında cumhuriyet hükümetlerine verdiği büyük önemi ortaya koymuş, cumhuriyet hükümetinin şiddetli de olsa her hareketinin desteklenmesi gerektiğini ifade etmişti. Aydemir'in tarih ve devlet anlayışı, siyasal yaklaşımlarının etrafında saptanmış, siyasi anlayışı bir dayanak noktası oluşturmuştu. 1930'larda kuramcısı olduğu Kadro hareketiyle iktidarı etkilemeye çalışmış, bir şef ve çevresinde meydana getirilecek kadro ile inkılâbın sınıfsal ayrımlara izin vermeyen bir politika sayesinde, milli ekonomi ve milli bağımsızlık temelinde tamamlanması gerektiğini savunmuştu.

Kadro dergisinin iktidarın tasarrufuyla veya İş Bankası çevresinin devletçi söylemden duyduğu rahatsızlıkla, yani doğrudan doğruya bir sınıf mücadelesiyle kapanmasının ardından Aydemir, inkılâbın hizmetinde 1950 yılına kadar süren görevleri sırasında devletçi politikaların uygulanmasında etkili olmuş, bir bakıma kuram-eylem birliği sağlamıştı. 1950'li yılları anılarını yazmakla ve anıtsal yaşamöyküsü-tarih kitaplarına hazırlıkla geçiren yazar, 1960'lı yıllarda Yön çevresinde yeniden ortaya çıkmış, yöntem anlayışını korumuş; ancak söylem düzeyinde Türk Sosyalizmini bayrak yapmıştı. Bu dönem, sınıfsal çatışmaların örgütlenmesine elverişli olsa da Aydemir, somut tarih kitaplarında sınıflardan çok tarihi şahsiyetlere değer vermiş, devletin kucaklayıcı, sınıflar üstü veya sınıflar arası karakteri konusundaki görüşlerinde herhangi bir değişikliğe gitmemişti, kısaca söylemek gerekirse, söylem düzeyindeki değişiklik, anlayışa-içeriğe yansımamıştı. Ona göre Türk Sosyalizmi, 1920'lerde gerçekleşen Milli Kurtuluş Hareketi'ni tamamlayıcı nitelikte bir siyasal yaklaşımdı. Aydemir'e göre devlet, Batı Avrupa'da görülen devletin sınıf farklılaşmalarını önlemeye yönelik politikalarını model almalıydı. Türk sosyalizminin temel ilkeleri, anti- emperyalist, anti-kapitalist, istismarcılığı reddeden bir devletçilik, Atatürkçü vatan ve millet anlayışı, demokratik düzende sosyal devlet anlayışı biçiminde ifade edilebilirdi.

Aydemir'in tarih kurgusunun, siyasal yaklaşımının kırılma noktası 1971 Ara Rejimi'nin ardından gerçekleşti. 1960'ların sonuna kadar sürdürdüğu temel görüşlerini, yeniden değerlendirmek zorunluluğu duydu. İlk defa örtülü bir sınıfsal söylem tutturup Türkiye işçi kitlelerine seslenmeye başladı. Ülkenin bir işçi partisine ihtiyaç duyduğunu ifade etmiş, tarih kurgusunu ise modernleşmeci görüş doğrultusunda işlemişti. 1930'larda demokrasiyi lanetlemişken 1971'de, 1961 Anayasasının törpülenmesi, Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılmasıyla kaygılanmış, tarih kurgusunu modernleşmeci görüş bağlamında demokrasi hedefiyle yeniden biçimlendirmiş, yeniden siyasal görüşlerinin bir dayanağı haline getirmişti. Ona göre, Türk Devrimi demokrasiyi hedeflemiş, tek parti iktidarında süren bir geçiş devrinin ardından bu hedefine ulaşmıştı. Kısaca Aydemir için yöntem sorunu bir biçim oluştururken, somut yönelimler siyasal dayanakları için bu biçimin içeriğini meydana getirdi.

Siyasal yaklaşımının çevresinde biçimlenen tarih ve devlet anlayışına daha yakından ve siyasal yaklaşımından mümkün oldukça uzaklaştırarak bakarsak toplu bir biçimde şunları söylemek mümkün görünmektedir. 1924'te Sadrettin Celal ile birlikte yayınladığı Lenin ve Leninizm adlı kitabıyla Türk düşünce yaşamına giren Şevket Süreyya,

diyalektik tarih anlayışını kendi kavrayışı bağlamında burada ortaya koydu. TKF içinde yazdığı Lenin ve Leninizm kitabında tarihsel yöntem sorunlarına değinmiş, burada işlediği yöntem kavrayışını, somut ilişkileriyle 1960'lar sonuna kadar sürdürmüştü. Bu dönemde diyalektik veya tarihi materyalist yöntemin tarihi kavrayabilmek için en yararlı yöntem olduğunu söyleyen Aydemir, Hegel ile beliren ve Marks, Engels ve Lenin'in elinde işçi sınıfının ve giderek tüm insanlığın kurtuluşu için siyasal bir eylem programına dönüşen tarihi materyalist yöntemin somut içeriğini Türkiye için, koşulları gözeterek yeniden değerlendirmiş, dünyanın gelip dayandığı noktayı sömürgeci-sömürge çelişkisinde konumlandırmıştı. Tarihi materyalist yöntem, Türkiye gibi çağdaş sınıfsal farklılaşmaların yaşanmadığı bir ülkede, somut düzeyde ekonomik ve siyasal bağımsızlığın sıkı sıkıya gözetildiği, sınıf farklılaşmalarını doğmadan ortadan kaldıran bir iktidar veya devlet yapısının anahtarı olmuştu.

Tarih anlayışının önemli kavramlarından biri de Lenin'in yeniden kavramlaştırdığı emperyalizm olmuş, özellikle 1930'larda sömürgeci ülkeler karşısında Türkiye'nin konumunu bu olgu karşısında ifade etmişti. Aydemir'e göre, Türkiye, Milli Kurtuluş Savaşı'yla emperyalizmin boyunduruğundan çıkmış; ancak tam bağımsızlığını sağlaması ya da yeniden emperyalizmin boyunduruğuna girmemesi için devletçi politikaları uygulaması kaçınılmaz bir hale gelmişti. 1960'lardaysa Türk sosyalizminin evrensel boyutlarını vurguladı. Batı Avrupalı sosyal yöntemler tercih edilmesi gereken bir yönetim biçimi oldu.

Aydemir'in tarih kavrayışının sarsılmaz kategorisi ise tarihi kişilerle, ikilemlerle ortaya konulan kahramanlar ve tarihi şahsiyetlerdi. 1930'larda şef vurgusu, 1960'ların başından itibaren tarihsel çalışmalarında görülen yaşamöyküsü formu, tarihi şahsiyetlere verdiği önemin ifadesiydi. Enver Paşa, Tek Adam, İkinci Adam, Menderes'in Dramı kitaplarının ismi doğrudan doğruya tarihe yaklaşımının temel kategorisini, yani tarihi şahsiyetlere verdiği önemin de bir bakıma ilanıydı. Aydemir, aşağı yukarı tüm çalışmalarında kişileri enine boyuna tartıştı, imparatorluğun çöküşünde Sultan Abdülhamit'in kötü politikalarını öne çıkarırken Enver Paşa'nın politikalarını orta çağ zihniyeti biçiminde değerlendirdi. Ona göre, Mustafa Kemal olmasa Türk Devrimi hemen başında kesintiye uğrayacaktı. Menderes'in trajik sonu ise büyük oranda Celal Bayar'ın kabahatiydi.

1920'lerden itibaren hükümetin dolayısıyla devletin toplumsal çıkar için sınıflar üstü veya sınıflar arası konumuna dikkat çeken Aydemir, toplumsal adaletin ancak devletin öncülüğünde özellikle iktisadi alanda uygulayacağı planlı politikalarla gerçekleşeceğine inandı. 1927'de TKF içinden ayrılması bir bakıma devlet konusundaki tavrıyla yakın ilişkili görülebilir. TKF ve Aydınlik çevresi, özellikle cumhuriyetin ilanı ve Moskova'nın da dikkat çekmesiyle iktidarı bir burjuva iktidarı biçiminde nitelemiş, Aydemir ise cumhuriyet hükümetlerine duyduğu inancı, daha 1924'te vurgulamıştı. Aydemir, devletin sınıflar üstü karakterine dikkat çekmiş, onun tüm toplumun çıkarlarını savunması gerektiğini savunmuştu. Kadro yıllarında bu görüşünü yılmadan savundu, iktidarı devletçi politikalar lehinde etkilemek istedi, dahası 1950'de emekli oluncaya kadar devletçi politikaların uygulanmasında çalıştı. 1960'larda Türk Sosyalizmi düşüncesiyle devletçi söylemi koruyan Aydemir, Türk Sosyalizminin ilkelerini yazarken istismarcılığı reddeden bir devletçiliğe işaret etmiş, 1970'lerdeyse doğrudan doğruya işçi kitlelerinin çıkarlarını sahiplenmesi gerektiği üzerinde durmuştu. Ancak burada sosyalist bir hedef değil, demokratik bir ortamda çıkarlar dengesinin önemine işaret etmiş, sınıfsal ayrışmanın ve mücadelenin tam anlamıyla bir millet olmayı engelleyeceği kaygısıyla, devletin bir kadro marifetiyle sınıflar üstü sosyal bir rejim kurmak inancından vazgeçmemişti.

Eray YILMAZ

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Cihan İktisadiyatında Türkiye**, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilâlin Mantiğı ve 27 Mayıs İhtilâli**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam, C. II, 1938-1950**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam, C. III, 1950-1964**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İnkılap ve Kadro**, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Kahramanlar Doğmalıydı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1995.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Kırmızı Mektuplar ve Son Yazılar**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa C. II, 1908-1914**, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa C. I, 1860-1908**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, C. III**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, 15. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919, C. I**, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, C. II**, 17. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938, C. III**, 16. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Toprak Uyanırsa**, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.

GÖKTÜRK, Halil İbrahim, **Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir**, Ankara 1977.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967.

NUREDDİN, Vâlâ, **Bu Dünyadan Nazım Geçti**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999.

Sadrettin Celal, Şevket Süreyya, **Lenin ve Leninizm**, Çevriyazı Elmas Şahin, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005.

TEK, Müfide Ferit, **Aydemir**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul 2000.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sevket-sureyya-aydemir-1897-1976/?pdf=3353> adresinden erişilmiştir

